

причини роста конфликтности в украинском селе в условиях стольпинской аграрной реформы 1906–1917 гг

Ключевые слова: аграрная реформа, социальные изменения, социальное сознание, мировоззрение, ценности, антагонизмы, конфликт.

Korotkova O. O. Features of the social consciousness of the Ukrainian peasantry in agrarian reforms 1906–1917 gg.

Analyzed changes in social status of the Ukrainian peasantry in agrarian reform, the establishment of a new outlook, based on capitalist values. The features of the formation of values Ukrainian peasant. Considered main factors changes social attitudes and reasons for the growth of conflict in the Ukrainian village under the Stolypin agrarian reform 1906–1917 years.

Keywords: agrarian reform, social change, social consciousness, vision, values, antagonisms conflict.

Токарчук О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИКА СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Сергій Шелухін працював в Українському Вільному Університеті на посаді звичайного професора кафедри кримінального права та проводив такі курси: “Особлива частина кримінального права”, “Енциклопедія права”, “Посягання на особу людини”, “Злочини проти прав на майно”, “Злочини проти прав людської особи”. Крім того, інтенсивно професор працював науково, про що свідчить список підготовлених до друку наукових праць.

Ключові слова: С. Шелухін, Український Вільний Університет, науково-педагогічна діяльність, праці.

У період еміграції С. Шелухін виявляє себе і як активний політик, і як науковець. У його свідомості ще більше зміцнилися самостійницькі погляди, ідея незалежності України залишається головним змістом і метою діяльності. С. Шелухін не втрачає надії на відновлення української державності і спонукає до активізації політичної діяльності емігрантські кола. Із листування з Д. Дорошенком з’ясовано наскільки С. Шелухін був неприємно вражений зізнанням останнього, що політичні ідеї стали для нього на другому плані після справ академічних: “...стараюсь ніякій політиці в рамках академічних не піддаватись, і для мене політична приналежність моїх колег не грає ніякої ролі” [8, с. 251].

Історики та правники зробили значний внесок у створення Українського Вільного Університету (УВУ). Він був першою вищою школою української еміграції з тих, які організовували за кордоном. “Цей інститут мав служити українським національним архівом, музеєм, бібліотекою, взагалі притулком для української культурної праці за кордоном на випадок, якби зовсім упала українська державність і ми не мали захисту на своїй рідній землі” [7, с. 467]. Заснування УВУ у Відні 17 січня 1921 р. – результат діяльності спілки українських журналістів і письменників, а також товариства прихильників освіти та Українського Соціологічного Інституту [4, с. 360].

Щодо Українського Соціологічного Інституту, то головним органом, який

керував науковим життям Інституту, була його Наукова рада, а вище керівництво Інститутом і його установами належало Кураторії. Інститут складався з таких відділів: відділ соціології та політики – директор М. Шаповал; відділ народознавства – директор Н. Гигоріїв, а потім проф. М. Білецький; відділ економіки і техніки – директор проф. В. Коваль, потім проф. С. Гольдельман і проф. О. Мицюк; відділ правознавства – директор С. Шелухін. Відділ правознавства на чолі з С. Шелухіним мав у своїй структурі секції і комісію для вироблення законодавства трудової республіки. На третьому році існування Інституту відділи економіки й техніки і відділ правознавства були тимчасово прилучені до відділу соціології та політики як секції цього відділу [2, с. 23-24]. Однією з автономних установ Соціологічного Інституту був Український Робітничий Університет (УРУ), що виник у 1927 р., активним діячем якого став також С. Шелухін. Університет сформувався на ґрунті одного факультету суспільних наук. Навчання в ньому проводилося кореспонденційним способом, а студентами були здебільшого малоосвічені робітники. Біля 70 % студентів перебувало на корінних українських землях, а решта – в еміграції майже в усіх країнах світу. Свою діяльність УРУ проводив загалом завдяки пожертвам та студентським оплатам. За 1931 р. студентам було надруковано й розіслано 110 лекцій на 1200 сторінках, у середньому по 300 примірників кожної [2, с. 25]. Серед них були і роботи С. Шелухіна: “Звідкіля походять назви “Русин”, “Русь”, “Галичина”, “Малороси”, “Українці”. У них він торкався проблем походження назв “Русь”, “Україна”, характеризував етнопсихологічні особливості українського народу, спираючись на історичні документи та факти, обстоював право народу на власну державність.

Підготовчою базою для майбутнього УВУ були систематичні курси, організовані професорами, докторами О. Колесою, М. Грушевським, Д. Антоновичем, С. Дністрянським для української академічної молоді, що прибувала до Відня.

Серед професорів, які належали до цієї ініціативної групи, помітні були принципові розбіжності у поглядах на характер університету. Одні відстоювали потребу організації українського університету на зразок західноєвропейських академічних закладів такого типу. Цю течію очолював О. Колесса. Інші під проводом М. Грушевського обстоювали думку, що університет не повинен мати ані системи наукових курсів, ані обов’язкової кваліфікації університетських професорських сил, ані середньошкільного цензу для своїх слухачів.

Врешті склалося так, що цю справу очолив О. Колесса.

У Відні у складі УВУ було 12 професорів і 3 доценти. Слухачів записалося всього 90. А більшість українського студентства зібралася в Празі (близько 1000). Тому до осені 1921 р. було організовано переведення УВУ до столиці Чехословацької республіки – Праги. Його переведенню сприяв уряд Т. Масарика, допомогла і професура Карлового університету в Празі [4, с. 361]. З Відня до Праги разом з УВУ переїхали його викладачі і студенти. До переїзду університету С. Шелухін читав один рік лекції з історії українського права у Відні.

У разі заснування Українського Вільного Університету в Празі планувалося організувати три факультети: правничий, філософський і природничо-математичний, але брак коштів змусив обмежитися лише двома першими факультетами, причому правничий факультет одержав назву “факультет права та суспільних наук”, а

філософський факультет було поділено на два відділи: історично-філологічний і природничих наук.

Відкриття УВУ в Празі відбулося 23 жовтня 1921 р. у великій залі природничого інституту Карлового університету. Згідно з програмою викладів зимового семестру 1921–1922 н.р. та академічними планами С. Шелухін мав викладати курс “Історія українського права” на факультеті права і суспільних наук [5, с. 185-186]. Проте цей курс доручено було вести Р.Лашенку, оскільки через хворобу С. Шелухін змушений був узяти відпустку до кінця семестру і не зміг приїхати до Праги до початку занять.

Коли С.Шелухін став до праці в університеті на посаді звичайного професора кафедри карного права, йому було доручено вести такі курси: 1923–1924 н.р. – “Особлива частина карного права”, 1924–1925 н.р. – добавилися курси “Енциклопедія права”, “Посягання на особу людини”, 1925–1926 н.р. – “Злочини проти прав на майно”, “Злочини проти прав людської особи” [5, с. 186]. З 1924 р. професор С. Шелухін викладав в УВУ 15 семестрів. У 1926–1928 рр. та 1935–1938 рр. його обрано проректором УВУ. З 1928 до 1935 рр. він працював деканом факультету права і суспільних наук.

Інформацію про викладача Вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова С. Шелухіна подає “Бібліографічний покажчик наукових праць українських правників в галузі права в Чехословаччині в 1921–1940 роках”, розроблений М. Петрівим [3, с. 62]. Метою видання цього покажчика було повернення незаслужено забутих чи раніше замовчуваних або незнаних наукових праць українських юристів у колі всієї української юриспруденції. Його матеріал докладно ілюструє науковий бік діяльності професури інституту в роботі двох Наукових празьких з’їздів 1926 і 1931 років, у роботі Правничого наукового з’їзду в 1933 році та в роботі власне Українського правничого товариства з 1922 року.

Науково-педагогічна праця професора С. Шелухіна в Українському Вільному Університеті складалася, основним чином, із читання лекцій для студентів університету з предметів університетського курсу, з керування різними практичними вправами, семінарами, екскурсіями, з проведення курсових колоквиумів, іспитів, із рецензування праць студентів і аспірантів на доцентів та під час підвищення кваліфікації професорів.

Крім звичайних курсових лекцій, в університеті організовувалися ще й публічні лекції для широкого громадянства, а з 1930 р. на факультеті права і суспільних наук (саме тоді на посаді декана факультету перебував С. Шелухін) організовувалися академічні засідання факультету. Такі зібрання були доступні не лише для членів факультетської колегії. На засіданнях професори факультету читали доповіді на різні теми, а потім на основі цих доповідей проводилися дебати [5, с. 10]. За 1930–1931 рр. С. Шелухіним були прочитані доповіді на теми: “Інтерпретація 49-65 ст. Рус. Правди Карамзинс. списку”, “Самогубство як злочин в системі карного права”, “Постанови Карного Міжнародного Конгресу в Празі”, “Акти обвинувачення в Радянській Судовій практиці”, “Позов Католицької Церкви проти Православної Церкви Польщі за церкви і маєтки при них”, “Вплив Монгольського карного права по “Джасаку” на Московське право” [5, с. 187]. У наступні роки на академічних зібраннях професорів правничого факультету й українського правничого товариства в Празі вченим було прочитано

доповіді: у 1935 р. 25 січня – “Критичний огляд праці професора Д. Дорошенка: “Нарис історії України”, I і II т., Варшава”, 8 березня – “Національність Київської Русі по прикметах договору Олега з Греками 911 р.”, 18 жовтня – “Лист папи Іоанна XXII з 1320 р., що Київська Русь походить з Галлії і зветься Галатами. Галіці в Слові о полку Ігоревім”, 15 листопада – “Боротьба за права української мови в Українському сенаті”; в 1936 р. 14 січня – “Язиковий спір на Підкарпатті в правному освітленні”, 20 березня – “Державна ідеологія Т. Г. Шевченка”, 11 грудня – “Традиції правових підстав української державності”; у 1937 р. 22 січня – “Торговий договір між Турецьким султаном і Українською Республікою в п. пол. XVII віку”, 23 квітня – “Карна драма в Тарновських плавнях на психопатологічному ґрунті”, 21 травня – “Назва “Україна” старіша за “Русь”.

Суто науково професор працював досить інтенсивно, про що свідчить список підготовлених до друку наукових праць. Однією з найґрунтовніших його наукових праць є “Україна – назва землі нашої від найдавніших часів”. У ній автор на основі документальних рідкісних джерел обґрунтовує походження назв “Русь”, “Росія”, “Мала Русь”, “Україна”. Теорії та праву української державності присвячені такі праці: “Права України на свою державність”, “Одинадцять роковини відновлення української державності”, “Пагубні помилки”, “Монархія чи республіка”, “Історико-правні підстави української державності” [1, с. 361].

С. Шелухіним були підготовлені офіційні рецензії на працю д-ра Гайманівського “Головні риси еволюції інституту невільництва в українському праві” – 25 вересня 1925 р., на працю проф. Міцюка “Аграрна політика” – 9 червня 1926 р., на працю проф. Бородаєвського про правні елементи в його праці про кооперативи, на працю проф. А. Яковлева “Договір гетьмана Б. Хмельницького з Москвою 1654 р.” і “Статті Богдана Хмельницького в редакції 1659 р.” – 20 грудня 1928 р., на працю доцента О. Андрієвського “Геттїтський Кодекс і Українська правна культура”, “Право як соціальне явище”, “Тріпартитум магістра Степана з Вербевча”, “Довг і повинність” – 20 червня 1930 р., на працю д-ра Галіра Тодота “Звичаєве право спадкове на Верховині”.

Читання доповідей, обмін науковою думкою, дебати проводилися не лише на згаданих вище засіданнях правничого факультету, а й у наукових товариствах, заснованих при університеті, а саме: історико-філологічному, правничому.

У 1923 р. професором Р. Лашенком у Празі було засноване правниче товариство, членами якого стали професори С. Дністрянський, В. Старосольський, О. Ейхельман, А. Яковлів і С. Шелухін [8, с. 254]. За словами С. Шелухіна товариство було побудоване на “основі старих київських традицій – незалежність товариства від різних або одного партійних впливів, не замикання виключно на своїх фахових юридичних інтересах, розгляді різноманітних проблем права, історії та політики, суворість до вимог моралі і наукового рівня членів, пильнування інтересів національних при одночасній відсутності інтересів шовіністичних” [5, с. 185]. Отже, у товаристві аналізувалися не тільки юридичні питання, а й історично-політичні, які присвячувалися захисту національних інтересів. До наукового рівня членів товариства висувалися високі вимоги. Дотриматися вказаних основ не вдалося, і невдовзі С. Шелухін заявив про офіційний вихід із товариства. У 1932 р., коли очолив

товариство С.Дністрянський, на його запрошення С. Шелухін повернувся до складу товариства і продовжив там свою діяльність, а в 1936 р. сам став його головою.

Перші праці, підготовлені до українського правничого з'їзду в Празі, датовані осінню 1931 р., коли утворилася правничо-економічна секція для організації наукових праць у ділянці права, економіки та соціології в межах другого українського наукового з'їзду. Головою секції тоді був проф. С. Дністрянський, заступниками голови – проф. О. Ейхельман і проф. С. Шелухін. Секцію було поділено на правничу підсекцію під головуванням проф. С. Шелухіна й економічно-кооперативну під головування проф. О. Мицюка. Секція оголосила великий список доповідей до другого наукового з'їзду, що відбувся навесні 1932 р., але внаслідок непорозумінь із загальним управлінням наукового з'їзду, який очолював проф. С. Смаль-Стоцький, було відмовлено в участі у з'їзді та винесення постанови, яка мала такий зміст: “приступити до влаштування окремого наукового з'їзду, обмеженого на науку права, економіки і соціології”. На цьому з'їзді було виголошено лише кілька економічних доповідей, звісно, поза межами секції. Коли ж після другого наукового з'їзду відбулося зібрання управління українського правничого товариства в Празі, було прийнято рішення про те, що товариство починає проводити організацію окремого з'їзду, який матиме назву “Український правничий з'їзд”. Цю назву затвердив і факультет права та суспільних наук. Її не було змінено, навіть коли прийняли рішення про участь у з'їзді не тільки українських правників, але й економістів і соціологів [6, арк. 153].

На чолі організації Українського правничого з'їзду став факультет права та суспільних наук Українського Вільного Університету та українське правниче товариство. Було встановлено дві комісії для роботи: організаційну та наукову. До організаційної комісії як заступники голови входили професори С. Шелухін та О. Ейхельман, проф. О. Мицюк як голова економічної секції та доктор Шляхтиченко як секретар. Наукову комісію становили майже всі члени українського правничого факультету в Празі.

На цьому з'їзді С. Шелухін виголосив доповідь “Участь громадянського елемента в суді”, у якій зазначив, що повнота прав людської особи містить у собі поняття про особисті, громадянські й політичні права людини в державі, з чим пов'язані і права народу. “Якщо суд є одним із елементів державного суверенітету, – вказував він, – так участь народного елемента в творенні правосуддя є одним із виявів прав людської особи й народу в державі”. Участь народу в законодавстві й суді та незалежність суду С. Шелухін називає міркою свободи. Історія культури й цивілізації народів, наголошує правник, це історія боротьби між народом і владою за права законодавства й суду. “Народ є основою держави й державного життя. Так і участь народу в правосудді є його самостійним правом. Закон не є універсальною нормою та й суд має ціллю знайти не формальну, а матеріальну правду. Для цього недостатньо знань професійного правника. Лише суд, незв'язаний буквою закону, суд народний, незалежний, об'єктивний, може тут сказати своє компетентне, совісне слово”. Справжнє право, за словами вченого, твориться в живій дійсності також проти закону, заради потреб соціального життя. Висновком С.Шелухіна стало те, що в Україні повинен бути реставрований суд присяжних, з участю в ньому й жінок. Він повинен складатися з урядових і народних суддів та являти собою не дві, а одну колегію.

Народну участь в суді треба поширити і на цивільні позови [6, арк. 155-156].

УВУ завжди велику увагу приділяв науковій діяльності не тільки за допомогою видавання наукових праць своїх професорів, а і через прийняття участі в різних міжнародних, слов'янських і чехословацьких конгресах, з'їздах, конференціях. Український університет з 1924 р. по 1931 р. узяв участь через своїх делегатів у 28 конгресах і з'їздах, причому протягом 10 місяців 1931 р. університет узяв участь у 9-ти міжнародних наукових конгресах та з'їздах.

С. Шелухін брав участь також у наукових з'їздах та конгресах. На науковому українському з'їзді в Празі, який відбувся 13 жовтня 1926 р. у приміщенні Геологічного інституту Карлового університету, він виступив з доповідями на такі теми: "Нове пояснення статей 102 і 104 "Руської Правди", "Традиція могоричу в українському правовому житті", "Система практики карного права як окрема дисципліна", "Походження назв: Самбата, Київ, Канів", "Походження і значення назви "Скіфи", "Гіпотеза провансальського походження Руси" [5, с. 187]. Робота даного наукового з'їзду тривала протягом 3-х днів. На 41-му засіданні різних секцій було прочитано 154 доповіді, з них 24 – на правничо-соціологічній секції, до якої входив і на якій виступав зі своїми рефератами С. Шелухін.

Використані джерела:

1. *Комариця М.* Шелухін Сергій Павлович / М. Комариця // Українська журналістика в іменах. – Львів, 1999. – Вып. 6. – С. 365-368.
2. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 / С. Наріжний. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 272 с.
3. *Петрів М. І.* Наукові праці українських правників в галузі права в Чехо-Словаччині в 1921–1940 рр. : [бібліографічний покажчик] / М. І. Петрів. – К. : Українська видавнича спілка, 1998. – 205 с.
4. Українська еміграція: історія і сучасність. – Львів: Каменяр, 1992. – 384 с.
5. *Український В.* Університет в Празі в роках 1921–1931. – Прага : Державна друкарня в Празі, 1931. – 236 с.
6. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп. 1., Спр. 166. Часописи "Нова громада" (24 р.), "Тризуб" (1925–31 рр.), "Розбудова нації" (1928–29 рр.), "Життя і право" (1933 р.) та інші, що їх використовував Шелухін в своїх працях, 15 арк.
7. *Шелухін С.* Україна – назва нашої землі з найдавніших часів / С. Шелухін. – Дрогобич : Бескид, 1992. – 249 с. – (Першотвір).
8. *Яцишина О.* З діяльності С. П. Шелухіна в еміграції / О. Яцишина // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія "Історія, економіка, філософія". – К. : КНЛУ, 2002. – Вып. 6. – С. 249-256.

Токарчук О. В. Отдельные аспекты научно-педагогической деятельности правоведа Сергея Шелухина.

Сергей Шелухин работал в Украинском Свободном Университете на должности профессора кафедры уголовного права и преподавал такие курсы, как "Особенная часть уголовного права", "Энциклопедия права", "Посягательство на лицо человека", "Преступления против прав на имущество", "Преступления против прав человеческой личности". Кроме того вел интенсивную научную деятельность, о чем свидетельствует список подготовленных к печати научных трудов.

Ключевые слова: С. Шелухин, Украинский Свободный Университет, научно-педагогическая деятельность, труды.

Tokarchuk O. V. The separate aspects of scientifically-pedagogical activity of legist Sergey Shelukhin.

Sergei Shelukhin worked at the Ukrainian Free University as Professor of Criminal Law and has taught courses such as "The special part of criminal law", "Encyclopedia of Law", "Encroachment on individual rights", "Crimes against property rights", "Rights crimes human person". Besides conducted intensive research, as evidenced by the list prepared for publication of scientific papers.

Keywords: *S. Shelukhin, Ukrainian Free University, research and teaching activities, the works.*

Сабадош Т. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

НАУКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНА ТА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ А. ВОЛОШИНА В КОНТЕКСТІ ПОБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ НА ЗАКАРПАТТІ

У статті досліджуються основні напрямки науково-публіцистичної та освітньої діяльності Августина Волошина, яка спрямована на утвердження національної ідентичності та підвищення рівня правової, політичної та загальнокультурної освіченості населення.

Ключові слова: *А. Волошин, науково-публіцистична діяльність, освітня діяльність, правова культура, громадянське суспільство, національна свідомість, правова держава.*

Мета статті полягає у висвітленні основних напрямків діяльності А. І. Волошина в контексті науково публіцистичної та освітньої діяльності, що сприяли утвердженню правової культури і національної свідомості в Україні у першій половині ХХ ст.

Постать Августина Волошина займає чільне місце в історії Закарпаття, в царині розвитку науки, освіти, культури, державотворення загалом. Внесок А. Волошина як видатного культурно-освітнього, політичного, громадського й державного діяча, а також професійного педагога-практика та науковця-теоретика, а відтак – лідера організатора культурно-освітнього руху в Закарпатті упродовж перших чотирьох десятиліть ХХ ст. важко переоцінити. Це також засвідчував один із перших авторів життєпису вченого – відомий український письменник та історик літературного процесу В. Бірчак на сторінках своєї праці “Августин Волошин. Єго життя і діяльність” [8, с. 5-6]. Його наукові досягнення та широкомасштабна політична та громадська діяльність і на сьогодні залишаються не менш актуальними й становлять неабиякий науковий та практичний інтерес. Водночас, думки різних авторів, які намагаються осягнути постать А. І. Волошина, як і в роки життя вченого, так і сьогодні, різняться – від абсолютного захоплення й наслідування до цілковитого заперечення й критики.

Августин Волошин, ініціюючи заснування громадських організацій, які б ставали на захист інтересів українського народу, був прибічником ідей та принципів розбудови громадянського суспільства та піднесення національної свідомості закарпатців.

На початку ХХ ст. А. Волошин активно долучився до поліграфічної справи, оскільки, добре усвідомлював, що поширення знань в народі, а відтак і піднесення національної свідомості неможливе без друкованої продукції. Тому, саме з його